

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Bernhard Olsen.

Notiser om Voksplastiken.

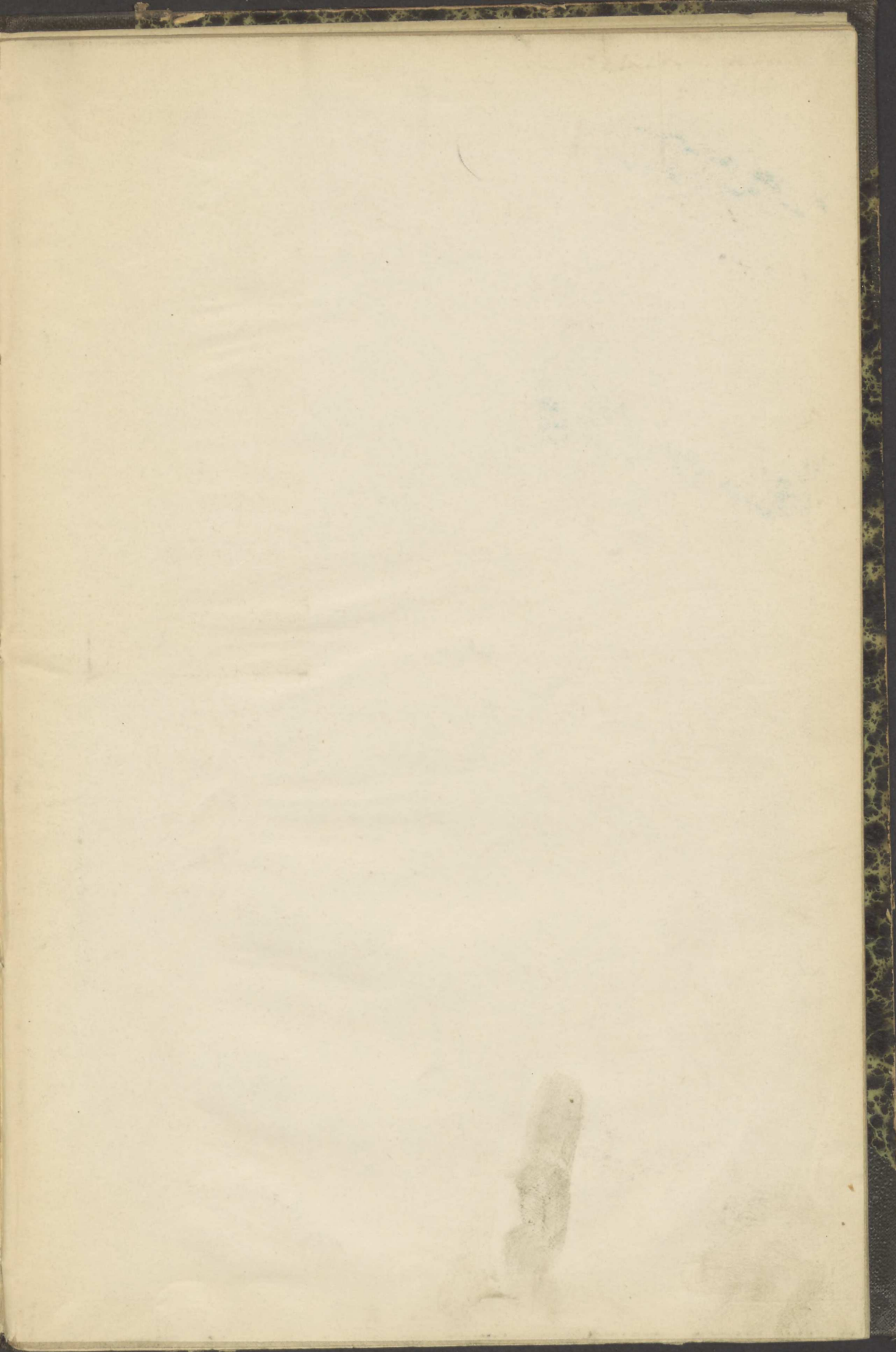
INDUSTRI-
FORENINGEN

730.
+236.

~~2456~~

730236

730236

Handwritten text at the top left, possibly a title or header, written in a cursive script.

Handwritten text below the first line, possibly a date or a specific reference.

Til Ludv. abt. Forretingens
Bibliotek
fra Forfatteren

INDUSTRI- FORENINGEN.

Notitser

om

Voksplastiken.

(Monumentale Effigier. Miniaturportraiter. Vokskabinetter).

Af

Bernhard Olsen.

1896.

Vokset er meget tidlig traadt ind i Kulturlivet. Det fandtes tilberedt af Bierne og behøvede altsaa ikke at vente paa at blive opfundet ved menneskelig Kløgt. Dets forskellige Former fra flydende Tilstand til næsten glasagtig Sprødhed, dets Evne til at lade sig støbe eller tildanne med Haanden, gjorde det til et lethandeligt, plastisk Materiale. Det blev Grundlaget for den ældste Broncestøbning i Norden i 2det Aartusinde før Christi Fødsel, i Syden meget længere tilbage og for senere Tidens Støbearbejder i mindre Format.

Ægypterne formede Voks billeder af Guddommene og satte dem ned i Gravene sammen med andre Gaver, som ofredes for den Dødes Skyld. Næsten alle Museer for ægyptiske Oldsager eje Eksemplarer heraf. Den tidlige, ægyptiske Literatur fortæller om, at der ogsaa modeleredes Frugter af Voks. I den græske Storheds Tid dannedes deraf Statuetter af Guderne, der brugtes som Votivgaver og ved religiøse Cere monier. Troen paa Voksets Undermagt var stærk i Almuen og smaa Billeder, som tillagdes magiske Evner, vare meget søgte. I Rom var det i Saturnaliernes sidste Dage Skik at tuske Statuetter og Fugle som gjen-sidige Vennegaver (*sigillaria*, Billedfest) og Forbruget var saa stort, at der fandtes Haandværkere (*sigillarii*) i denne Specialitet og Torve i Rom, hvor Billederne solgtes.

De patriciske Familier i Rom havde *jus imaginis*, det vil sige en adelig Forret til at lade malede Buster eller Masker af Voks, *cerae*, eller endog hele Figurer udføre til Forfædrenes Minde og Hæder. De bevaredes i Skabe, som stode i Atrium og vare forsynede med Indskrifter, der op-regnede dø Dødes Navne, Værdigheder og Gjerninger.

Billederne anbragtes undertiden paa Stamtræer paa det Sted, de efter Originalens Herkomst hørte hjemme. Man havde Billedsamlinger baade paa fædrene og mødrene Side og udstrakte sig endog til Sødskende-børn og Svogerskaber. Der er Eksempel paa, at op til tyve Familiers Slægte-billeder vare samlede paa ét Sted. Paa Statens eller Husets store Høj-tidsdage gjordes disse historiske Museer tilgængelige og Billederne vare da festligt smykkede. Ofte udførtes de, medens Originalen levede, med deres kommende Bestemmelse for Øje. *Jus imaginis* var en saa kostelig Forret, at den forspildtes ved ærerørige Handlinger.

I den klassiske Oldtid bleve de Døde toede, salvede, klædte i Hvidt, smykkede med Blomster eller gyldne Kranse og udstillede paa deres Paradeseng i Husets Forrum. Fakler og Kandelabre stode om den. I Rom var det kun fornemme Familier, som udstillede sine Døde. Det var Skik at dække deres forandrede Træk med en Voksmaske, tagen efter Døden, eftermodeleret og malet. Var det en Mand, laa han der i sin Embedsdragt og med Værdighedstegnene. Ligtogene aabnedes af Musikanter med Fløjter, Horn eller Tubaer, derpaa kom Grædekonerne, der klagede og sang Døds- og Lovsange, saa en Trup Dansere og Mimer og mellem dem gik en, som var klædt i den Dødes Dragt, med en Voksmaske af ham for Ansigtet og efterlignede ham i Lader og Gang; endelig kom Optoget af Forfædrene. Deres Masker vare tagne ud af Skabene i Atrium og bares af Skuespillere, iførte de Fremfarnes Klæder. De kørte paa Vogne og der kunde tælles over Hundrede, naar en Mand af gammel og fornem Æt førtes bort. Var der blandt dem Feltherrer, medførtes Erindringer om deres Bedrifter, Billeder af Sejrene og af de overvundne Folkestammer, ligesom ved de Triumfer, de havde nydt i Live. Efter Vognene kom Liktorer med sænkede *fascæ* og derpaa den Døde paa sin Paradeseng. Undertiden, naar Ligets Tilstand gjorde det nødvendigt, laa det nedenunder i en Kasse og paa Paradesengen en Effigie af Voks, med den Dødes Klæder og Embedstegn.

Man har sagt, at da den antike Verdens Skib skylledes under af Barbariets store Bølger, bjergedes en god Del af dens Videnskabelighed og Kunstfærdighed over paa den kristne Kirkes Tømmerflaade og her paa naaede den over til Efterverdenen. Ad denne Vej frelste Voksplastikan sig ogsaa og kom til hele Middelalderen igjennem at føre netop det samme Liv, som fra umindelig Fortid, i religiøse Ceremoniers, Folketroens og Slægthistoriens Tjeneste. I Troeslivet, der i hine Dage endnu i meget faldt sammen med det, vi nu kalde Overtro, spillede den gjennem de viede, ofte pragtfuldt med Malerier smykkede Lys en stor Rolle. Voksllys gaves til Altrene og Forbruget var uhyre. Gilder og Lag satte Bøder i Voks. Det var ikke alene det kirkelige, men ogsaa det fornemme Lys. Ved sin Anseelse og Pengeværd indlemmedes det mellem de kosteligste, fyrstelige Gaver. Saa langt hen i Tiden som 1685 skjænkede Dogen af Genoa Kong Ludvig XIV tolv Kasser fint Voks. Der fandtes Haandværkere, »Lysesnoere«, som vred det i Kjærter og Fakler, men ellers gjordes det inden for Husets Vægge, i Kirker og Slotte. Sølvpoppen støbte Lysene ved vort Hof. I Frankrig var det *les fruitiers*, de Hoffolk, der toge vare paa Kongens Frugt og de tillagdes denne Bestilling, da Vokset jo havde vegetabilisk Oprindelse. Det var ikke alene den fromme Overtro, som betjente sig af Vokset og de Billeder, der gjordes. Ogsaa Hadet tog det i Tjeneste ved Troldomskunster. Helt ned i 17de Aarhundrede fremgaar det af Retshandlinger, at man troede paa at kunne ødelægge sin Fjende i Smug ved at mishandle et Voks-billede af ham f. Eks. ved at stikke Naale i det, smelte det o. s. v. Det ses af Grenaa Thingbog for 1588, at tre Kvinder og én Mand i Forening gjorde et *voxe Barn* i Lignelse af Jep Sørensen i Flastrup til at forgjøre ham med. De fik Voksbarnt døbt af Præsten i Vejlbj Kirke og lod det kalde Hans. En af Konerne havde gaaet med Dukken i 40 Uger eller samme Tid, som et Foster bæres. Da Voksbarnt var blevet ret tryllekraftigt ved den hellige Daab, blev det sat paa en Lyseklove (stor Standstage) og Lys anbragt derpaa, som holdtes brændende til hele Dukken smeltede. Dette stod paa i tre Uger og imens tæredes Jep Sørensen hen og døde tilsidst. Troen lever endnu mellem Højskoterne. For et Par Aar siden fandt man en Lerfigur i en Aa. Det var Tanken med at lægge den der, at ligesom Vandet langsomt løste den op, skulde dens Forbillede tæres hen af Sot og Syge.

Sin største kunstneriske Betydning fik Vokset i Middelalderen, da det blev anvendt til Motivbilleder og Effigier. De første skjænkedes til Altrene for Frelse af Dødsfare eller i Sygdomstilfælde.

Da Filip den Dristiges Søn 1398 var bleven bidt i Knæet

af en gal Hund, blev der gjort en Voksfigur af ham paa 80 Pd. — mere vejede Patienten ikke — til St. Antonii Alter i Viennes Kirke (Dauphiné). 1458 forærede Hertugen af Bretagne Billedet af et Menneskeben til Abbediet i Bosquieu, Ludvig XI en Vokshund paa 12 Pund til den hellige Martins Alter i Tours, Ridderen Thord Stupe en Falk i Voks til hellig Erik (Plovpenning), for at hans Yndlingsfalk, der var død af Kulde, skulde leve op igjen. En Mand, som i 7 Uger havde havt en vissen Fod, ofrede en Voks fod ved Hellig Nils Grav i Aarhus. Endnu eksisterer Skikken i katholske Lande og Tanken er, at naar Helgenen faaer skjænket en Figur, en Fod, en Haand e. L. forestillende syge Mennesker eller Legemsdele, er han forpligtet til at give raske tilbage. Der brugtes Effigier ved Kongers og høje Herrers Ligbegjængelse. En Figur med en Maske, tagen over den Dødes Ansigt, undertiden vel ogsaa i Live, klædtes paa med hans prægtigste Klæder, lagdes paa hans Paradeseng og betjentes af hans Folk, som om han endnu behøvede dem. Her laa Billedet efter den Dødes Rang i indtil 40 Dage. I Frankrig kjendtes Skikken allerede i 12te Aarhundrede. Effigierne bevaredes i Kirkerne eller i fornemme Privatboliger og opstilledes paa i Øjne faldende Steder, indtil Tøjet faldt af dem af Ælde. 1389, da Kong Carl VI havde været syg, skjænkede han en Statue i Voks til sin Fætters, Pierre af Luxemburgs Pris. Denne var død to Aar forud og havde i den Tid naaet til at gjøre 2400 Mirakler. Figuren betaltes med 160 Francs — for den Tid en stor Sum — til Vokskunstneren Dyne Rapponde i Paris. I Vor Frue Kirke i Paris gjemtes i Middelalderen forskjellige saadanne Billeder. I England anvendtes Effigier allerede i det 14de Aarhundrede. I Westminster Abbedi bevares saadanne Billeder endnu og af dem er Henrik V's († 1422) det ældste. Oliver Cromwell var den Sidste, som nød denne Ære. Da Kong Christian IV i 1614 besøgte Abbediet i Westminster, saa han der flere Effigier. Det bemærkes, at Dronning Elisabeths havde faaet nye Klæder i Anledning af Besøget. Ove Juel skriver i sin Dagbog under Maj 1636: »Vi saa ogsaa sammesteds (Westminsters Abbedi) nogle Konger udi deres fuldkomne Statur og Klæder udaf Vox, saa og Dronning Mar. garetta, Kong Jacob og Dronning Anna.«

Mariebibliotheket i Vor Frue Kirke i Halle ejer en Voksfigur, forestillende en evangelisk Gejstlig, som efter paalidelig Tradition fremstiller Luther. Da man bragte hans Lig fra Eisleben til Wittenberg, kom det gennem Halle og stod Natten mellem den 20. og 21. Febr. 1546 i Vor Frue Kirkes Sakristi. En Samtidig, Dr. *Jonas Coelius* i Wittenberg skriver, at før Liget førtes fra Eisleben, søgte to Kunstnere at male et Billede af den Døde. Den ene, som hed *Lucas Fontenagel von Hall* og var en Augsburg'er, gjorde sit Billede, da Liget havde ligget en Nat i Kisten. Om Fontenagel har havt noget med Figurens Ansigtmaske at gjøre, er uvist, men at den er fra Tiden, vare de to tyske Billedhuggere *Rauch* og *Rietschel* enige om. En Afstøbning findes i Panoptikon: Katalognummer 36. 21.

Det er Opbevarelsen af saadanne Voks billeder, man formodentlig skylder andre af de Masker, som findes i Panoptikons Samling. (Se Katalogets Nr. 36 Pantheon: Nr. 17, 19, 20, 21, 24).

I Frankrig kjender man Effigier af følgende høje Personer: Kong Carl V og du Guesclin (1380), Carl VI (1422), Carl VII (1461), Carl VIII (1498), George d'Amboise (1510), Anna af Bretagne (1514), Ludvig XII (1515), Ludvig af Brézé (1531), Frants I (1547), Henrik II (1559), Kardinal de Birague (1583), Hertugen af Anjou (1584), Hertugen af Joyeuse (1588), Catharine af Médicis (1589) o. s. v. lige til Henrik IV (1610) og Prinsen af Condé (1646), der kun blev udstillet i 3 Dage. Med ham ophørte de mandlige Effigieudstillinger i Frankrig, de kvindelige først 1683 med Maria Theresia, Kong Ludvig XIV's Dronning.

Samtidig med at Effigieskikken blev almindelig, se vi Gravmonumentet skifte Form. Før 12te Aarhundrede havde det været huslignende, en stiliseret Gjængivelse af Gravtøttet, som rejstes over den Dødes Hvile-

sted. Det bestod oprindeligt af et Stel af Træværk i Husform, hvorover blev lagt en Peld af kostbart Stof. Det hensattes over Graven, naar Jordfæstelsen var forbi, stod der i nogen Tid og flyttedes atter derhen ved højtidelige Lejligheder. Derefter blev Paradesengen med sit hvilende Effigie vistnok Forbilledet til Gravmonumentet, Tumbaen, der dannedes af en sengelignende Sokkel med en liggende Figur, der havde en Pude under Hovedet og Hænderne foldede i Bøn. Af saadanne nævner Professor Julius Lange i en Afhandling i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1893, 8de Bind, 1ste Hefte, Side 20 som det ældste Eksempel, han kjender, Grev Konrad af Kurtzbolds Gravmæle i Domkirken St. Georg i Limburg a. d. Lahn. Det stammer formentlig fra Bygningens første Tid, 1235 og har romansk Præg. Viollet-le-Duc kjender en billedlig Fremstilling af St. Søren paa sin Dødsseng. Den findes i en Kirke i Bordeaux og stammer fra Tiden efter 1200. Den Døde ligger her paa en baarelignende Seng med 6 søjleformede Ben. Senere under Gothiken fik Sengen Form af en bred Bænkekiste, hvis Sider (Sengestokkene) og Endestykker smykkedes med en Inddeling i omrammede Felter, figurlige Fremstillinger, Fyldingsværk eller Slægtvaaben. Denne Seng var fyldt med Halm og opredt med Læderlagen, kostbare Hynder, Overslag (Sengetæpper) o. s. v. Om Dagen tjente den som Sæde. Over dens Hovedende sad en Himmel, udskaaen i arkitektoniske Former. De gothiske Tumbaer gjengive denne Seng i monumental Skikkelse og ovenpaa den er anbragt den Dødes Billede med Hænderne foldede i Bøn, hvilende paa sin Hovedpude og med den udskaaene Baldakin anbragt bag Hovedet, da den ikke her kan bringes over det, som den sad paa den virkelige Seng. Tumbaens Sider ere smykkede paa samme Maade, som Sengens, men de figurlige Fremstillinger ere her hentede fra Døds-kammeret og Ligfærden eller fremstille hellige Begivenheder og Personer. Ved Tumbaens Fod vare store Standstager til viede Lys anbragte, som ved Dødssengen. Ved Figurens Fødder er ofte henlagt en Dyreskikkelse, en Løve, Hund e. L.

De sengelignende Tumbaer kjende vi fra vore Kongers Christoffer II's og Valdemar Atterdags Gravmonumenter i Sorø og fra Dronning Margretes i Roskilde.

Naar man betænker, hvor tidlig kjendt den Skik var at tilvejebringe et portraittigt Billede af den Døde, for at han kunde fremstilles paa sin Seng, som om han laa der sovende eller bedende, kan der slet ikke tvivles om, at man i Kong Valdemar Atterdags, og hans nærmeste Efterkommeres Tid har gjort alt for at komme Ligheden saa nær, som muligt. Raadede man ikke altid over gode Billeder, udførte i levende Live, savnede man dog ingenlunde de tekniske Færdigheder, som ere nødvendige for at tage en Ansigtmaske. At behandle Voks var en kjendt Ting i Middelalderen, langt mere end nu. At støbe det og forme det var en daglig Gjerning og Øvelsen har det ikke skortet paa, da der var saa stort et Forbrug af Motivbilleder og hellige Figurer allevegne, og da Kirkens Tjenere toge i Arv de Færdigheder, den maatte betragte som uundværlige. Selv om de nævnte Tumbafigurer ikke ere udførte her hjemme, maatte man absolut have gjort alt for at bringe Billeder eller Masker af de Afdøde i de fremmede Kunstneres Hænder. Vi vide, at der blev tagen en Maske over Kong Frederik II's Ansigt efter Døden og den er formodentlig et af Grundlagene for hans Figur paa Gravmælet i Roskilde Domkirke. Højbaarne Personer, der vare fødte til Effigier, vare vel for det meste i levende Live belavede paa at efterlade sig et brugbart Portrait, enten et første Haands Billede eller en Livsmaske. At tvivle om, at der overhovedet kunde være Tale om Portraitlighed i vore Gravbilleder fra Middelalderen, saaledes som Professor Julius Lange senest har gjort det i sin Afhandling om Dronning Margretes Monument, er der neppe Grund til.

Om Effigieskikkens Tilstedeværelse i Danmark have vi ikke levnet skriftlige Vidnesbyrd. Saa meget mærkeligere er det, at vi have tilbage Levninger af danske Effigier. Paa Herlufsholm findes Overkroppen af

en kvindelig Figur; den er af Gibs, har baaret Klæder og været malet og forgyldt. Det synes som om Hoved, Hænder og Arme ere støbte over Naturen, hvad enten dette nu er sket i levende Live eller efter Døden. Hænderne ere fine og velformede og have et naturtro Sving, som var fremmed for den gamle Portraitkunst. Sandsynligvis er det Effigiet af en Dame af Slægten Giøe og stammer fra 16de Aarhundrede. Nationalmuseet ejer Stykker af 2 andre kvindelige Effigiekroppe i Gibs, som ere komne dertil fra Kolding, og som have tjent samme Formaal, efter Døden at forevige fornemme Damer i Billeder.

I Tiden mellem 1460 og 1500 forandrede Paradesengens Form sig. Den gotiske Bænkeseng fik nu en Himmel, støttet af 4 Stolper og blev til Renaissancens massive Stolpeseng af Træ. Denne Form vandrede ogsaa over i Gravmælet. Vi se paa Kong Christian III's Monument, udført i Antwerpen af Cornelius Floris van Vriendt og opstillet i 1579, Kongen hvile liggende paa en pragtfuld Stolpeseng af Marmor. 1598 rejstes et lignende Monument for Kong Frederik II, udført i Kjøbenhavn af Gert van Eigen. Kongen er ligeledes afbildet liggende i sin Stolpeseng og med foldede Hænder. Det er den sidste danske Konge, som har faaet sin Portraitfigur paa Graven. Ved denne Tid begyndte i Europa Effigieudstillingen at gaa af Brug og dermed de hvilende Portraitfigurer, som ved den vare førte over paa Gravmælerne. I Stedet for kom de pragtfulde Sarkofager af Metal, senere af Marmor, som vi kjende fra Kongerne Frederik III's, Christian V's, Frederik IV's og deres Dronningers Monumenter i Roskilde Domkirke.

I det XVde Aarhundrede erobrede Voksplastiken et nyt Felt. Under fremragende italienske Billedhuggeres Hænder formedes Stoffet til henrivende Portraitminiaturer i Medaillonform, der frembragtes i Løbet af det XVI og XVII Aarhundrede i utrolige Masser, at slutte efter de mange, som endnu ere levnede. Rosenborg ejer to af Kong Christian IV, Nationalmuseet et af en ukjendt Adelsmand; Cluny, Louvre, Breslauseumet o. fl. a. hele Serier. Det er Brystbilleder i hel eller halv Profil i Tidernes rige Dragter. Tekniken skjønnes tydeligt. Der modeleredes en lille Original. Over denne toges stykkevis Forme: Hoved, Krop, Pibe-krave o. s. v. hver for sig. I dem støbtes med Voks, blandet med Lokal-farven og disse Smaastykker samledes derefter til Billede. Tilsidst foretoges en Inkrusterung, idet Hovedhaar, Skjæg, Bryn, Øjne, Læber, kort sagt alle Detailler, udgraveredes med et fint Jærn og farvet Voks indlagdes deri. Dette er Voksplastikens Guldalder. Dens skrøbelige Frembringelser have under Glas trodset Tidens Ødefælgelser, idet de ere blevne omhyggeligt bevarede for deres ubestridelige Skjønheds Skyld. Til Midten af det XVII Aarhundrede frembragtes de efter den gamle Methode i usvækket Skjønhed og vare i saa høj Anseelse, at kongelige Personer f. Eks. Kong Ludvig XIII selv øvede sig i Poussering. I Kong Ludvig XIV's Tid begyndte Kunsten at vige, men den dalede med et af de frugtbareste Talenter, som nogensinde har dyrket den.

Antoine Benoist, født 1631 † 1717, var Portraitmaler, Vokspousseur og Ludvig XIV's Yndling. Han blev Akademiker 1681 og nobiliteret, hvilket dog ikke betød noget særlig, da enhver kunde blive det for 20 Livres, men heller ikke nød andet Godt deraf end Ret til at føre Vaaben og anbringe det paa sine Vogndøre og hvor han ellers vilde sætte det. I Patentet skriver Kongen, at »Benoist har udført Vort Portrait i farvet Voks elleve Gange i forskjellige Aldre, Vor kjære Søn fem Gange, Vore Sønesønner Hertugen af Bourgogne, Kongen af Spanien og Hertugen af Berry flere Gange, Dronningerne, Vor højtelskede Moder og Vor Hustru, mange af Vort kongelige Hus og andre Prinser og Prinsesser af Vort Hof.«

Af Benoists Arbejder kjendes og nævnes ét Billede, nemlig hans legemsstore Profilportrait fra 1706 af Kong Ludvig XIV, der nu nyder en Æresplads i Kongens Sovekammer paa Versailles, men dette ene Arbejde har været nok til at Benoist nu er sat op i Rang med Frankrigs bedre Portraitkunstnere. De smaa Miniaturers Methode kunde ikke anvendes her. Allongeparykken og Draperiet om Kongens Skuldre ere af virkeligt

Stof, Øjnene af Email. Saadan var Benoists Fremstillingsmaade og den blev efter ham den dominerende.

I sin lange Virksomhed havde Benoist erhvervet en Mængde Masker og Afstøbninger over bekendte Personers Ansigter og Hænder. Han fandt derfor paa at udføre fyrstelige Personers Billeder i legemsstore Figurer og udstille dem offentligt, hans saakaldte *cercles*, der som alt, hvad han virkede, gjorde uhyre Opsigt og bragte ham store Rigdomme.

Skjønt der blev arbejdet her i Voks under Kong Frederik III, hvis Vokspousseur paa Kjøbenhavns Slot allerede omtales 1654 (Hof-snedker Hans Balckes Regninger i Rigsarkivet: Afregninger H 32) gjordes dog store Bestillinger hos Benoist. 1672 betalte Kong Christian V til *le marchand-banquier Nicolas Formont* 4000 Livres for legemsstore, i Tidens Dragt paaklædte Billeder af Kongen og Dronningen, Ludvig XIV og Maria Theresia. Senere træffe vi disse to Billeder paa vort Kunst-kammer. I 1821 noterer Thaarup (Kjøbenhavns Mærkvædheder S. 20) at de findes der sammen med Hertuginde Louise de la Vallière. Om dette sidste Billede er kjøbt i Aarene efter 1667, da hun som ung Pige blev Kongens Maitresse eller mulig efter 1674, da hun blev til Carmelitonnonen Louise de la Miséricorde, er ikke afgjort endnu. Den sidste Tid er den sandsynligste, thi dengang gik hendes Navn Europa over, mere end i hendes Velmagts Dage. Denne Konstellation, Kongen af Frankrig, hans Hustru og hans Maitresse, kom samlet paa Kunstammerets Auktionsbord 1824. Havde de været til endnu, vilde deres Pengeværd have gaaet over deres oprindelige Kjøbesum.

Samtidig med de to førstnævnte Billeder bestilte Kong Frederik et andet af sin Søn Prins Jørgen. De betaltes alle samtidig, Prinsens med 300 Livres. Det sees af Hans Balckes Regnskaber (Afregninger 25) at Prinsens Billede kom her til i 1669: ²⁴/₈ 1669 »Noch ein futterael mit ein schyebell forne auff zu ziehen 1¹/₂ elle grosz Vierkantig zu Prindtz Jürgen von Wachszs Posiertes Conterfey welches ausz Frankreich kommen ist dafür 2 Rd. 2 Mrk.

Prins Jørgen lever endnu paa Rosenborg, men ikke standsmæssigt. Han er henvist til et Taarnkammer og staar der i Hans Balckes Glasskab, men er i medtagen Stand. Dog har han sin Allongeparyk i Behold og den alene er et saadant Unikum, at en Istandsættelse bør foretages.

Kong Frederik III's Smag for Benoists Arbejder gjør det sandsynligt, at de to legemsstore, paaklædte Billeder af ham selv og Dronning Sophie Amalie, der endnu findes paa Rosenborg, ere Arbejder af den franske Kunstner. De ere velbevarede og give Forestilling om, hvorledes hans Kunstindustri øvedes. Hovederne ere støbte i Voks efter Gipsmodeller, og malede. Plantering synes han ikke at have brugt. Arbejdet er i Niveau med hvad, der nu præsteres i kurant Levering. Kongens og vist ogsaa Dronningens Effigier afgaves 1824 fra Kunstammeret til Rosenborg. I det trykte Katalog fra 1828 omtales Kongens Billede saaledes: »Das Bild des Königs Friederich III in römischen Tracht in einem schwartzen lackirten Schranke, gleich einer Sänfte.«

Med disse to Effigier begyndte en Suite af danske, kongelige Personer, der vistnok er bleven fortsat, til den sluttede med Kong Frederik V og Dronning Louises Portrætfigurer.

1768 noterer den lærde Svensker J. H. Lidén i sin Dagbog, holdt under et Besøg i Kjøbenhavn:

»Eftermiddagen besøgs Kongl. Kunstammeren — — i det sjunde (rum) stode Danske Konungers och Drottningars bilder i naturlig storlek, pousserade i wax med kongelig klädsel, sittande i Glasskåp«

1783 fortæller Hauber i sin Beskrivelse over Kjøbenhavn Side 108, at »i det sidste Værelse (samme Sted) ere de fornemme Personers Portrætter, deels i Vox — i Vox seer man Kongerne i Dannemark, med deres Gemalinder fra Friderich III. indtil Christian VI. smukt klædte, og enhver i et Glasskab for sig, og paa samme Maade den danske Prindsesse Anne Sophie, som blev formælet i Saxen, den danske Prinds Georg, Prindsesse Sophie Hedevig, Prindsesse Magdalene af Meklenborg o. s. v.

Mester Tymon

1821 omtaler Thaarup («Kjøbenhavnske Mærkværdigheder» Side 20) at der paa Kunstammeret findes et Effigie i Voks af Kong Christian VI. Det kom paa Rosenborg 1824 og har været udlaant til Frederiksborgmuseet. Figuren er iført Kongens egne Klæder og sidder i et portehaiselignende Glasskab, der oprindeligt har været lakeret sort, ligesom Kong Frederik III's. Suiten har sikkert været udstillet i ensartede Skabe, som ved de fremstillede Personers Død have faaet deres Part af Hofsorgen.

I Kunstammerets Inventar for 1737 findes en Liste paa 84 Arbejder i Voks, af hvilke 26 fremstillede historiske Personer. 1824 holdtes Auktion derover og de spredtes for alle Vinde paa enkelte Stykker nær.

Af Suiten har Rosenborg i 1824 modtaget Effigier af Kong Christian V og Dronning Charlotte Amalie. Om ogsaa af Dronning Sophie Magdalene, Kong Frederik V og Dronning Louise omtales ikke, men det er muligt, at de dog have været til. En Voks- og en Gibsmaske af den Sidste forefindes.

Paa et af Rosenborgs Taarnkamre gjemmes nu følgende Billeder: Kong Fredrik III's Datter Ulrica Eleonora, gift med Kong Carl XI af Sverig og Moder til Kong Carl XII. Kostumet er interessant ved sin Hovedbedækning, en Fløjlschat af egen Form. Billedet er af Pampaché og saaledes Prøve paa en uddød Kunstindustri. Prinsesse Louise af Sachsen-Hildburghausen, Kong Christian VI's Datterdatter, som »Wickelkind« i en Topseng, der er værd at bevare som Møbelmodel.

Endvidere findes et Gibshoved i naturlig Størrelse, modeleret netop, som Billedhuggerne nu udføre det for Vokspouseurerne, med skaldet Kranium. Der findes ikke ved Samlingen nogen Kundskaab om det, men at det forestiller Kong Christian V, er uden for al Tvivl. Vi eje intet plastisk Billede i Legemsstørrelse af Kongen og saaledes er dette en hel Skat. Her findes sikkert Grundlaget for det Billede i Voks, som Benoist har udført af Kongen og som har været paa Kunstammeret og senere paa Rosenborg, men nu maa betragtes som tabt.

Af Dronning Charlotte Amalies Effigie er slet intet levnet, men mulig kan en grafisk Gjengivelse af dette Billede eftervises. Den franske Kulturhistoriker Hr. Louis Engerand har gjort Forf. opmærksom paa, at Hr. Ovigneur i Lille ejer et illumineret Billede i Kobberstik af Dronningen og at det er kopieret hos Racinet (*Le costume historique V*). Racinet véd, at det er gjengivet efter en Portraitdukke, men formoder, at det er en af de paaklædte Modedukker, 4 Fod høje, (*la grande Pandore*), der fra Paris sendtes ud i Verden, før Modejournalerne kom. Da der i hans grafiske Gjengivelse findes Tegn paa, at Portraitlighed er tilstræbt, er der ingen Sandsynlighed for, at dette er Tilfældet. Snarere have vi her et Billede af Benoists Figur af Dronningen, saaledes som hun var udstillet i hans *cercle* af kronede Hoveder.

Desuden afgaves i 1824 til Rosenborg Benoists legemsstore Effigie af Kong Frederik III og maaske tillige Dronningens, Sofie Amalies. Nogle andre Stykker ere endnu i Behold, nemlig et Voksbillede af Kong Frederik V's førstefødte Søn, Prins Christian, en Buste af Kong Frederik VI, 3 $\frac{1}{2}$ Aar gammel og hans Legekammerat Carl samt 4 Masker af døde, spæde Prinsebørn.

Af ikke Kongelige findes en legemsstor Figur af Dverginden Anne Maria*), født i Jylland 1755 † 1770, 26 Tommer høj, vog 13 Pd. 13 Lod, sikkert den mindste Undersaat i Danmarks og Norges Riger.

Mellem 1830—39 erhvervedes et Medaillonportrait, modelleret 1692, af Christian Gyldenløve. Det er vist det samme som opføres i Kunstammerinventaret af 1737 som modelleret 1692 af Ulrik Frederik Gyldenløve.

Efter 1858 tilkom Miniaturer af Kongerne Christian IV og

*) Prinsesse Sophie Hedvig efterlod sig Vokseffigier af Dvergene Grev Hans og Frøken Else i Glasskabe med grønne Gardiner for.

Frederik III, et Gruppebillede med Sidstnævnte siddende i en Søjlehal mellem de syv Dyder, Venus og Adonis, hvilke alle anføres i Kunstkammerets Inventar af 1737.

Hvorledes Benoists offentlige Udstillinger, de saakaldte *cercles* vare indrettede, vide vi ikke, men Steele har i sit Tidsskrift *The Tatler* i 1709 givet et Billede af et *waxwork*, som det var i London. I hine Dage, da alt var delt efter Rang og Klasse, var der ikke Tale om, at Folk af forskellige Stænder kunde færdes Side om Side, som i vore Panoptika. Tilskuerpladsen var delt i Pladser til forskellige Priser og Fremvisningen foregik paa et Theater med Gobelins Tæppe til Forhæng. Her vare Figurerne anbragte i en Rundkreds (formodentlig Benoists *cercle*) og midt i denne stode de vigtigste Figurer. Iblant dem fandtes ogsaa mekaniske, hvilket ikke var noget Under, da vi nu befinde os i Automaternes Guldalder. Der blev musiceret.

Benoist forsøgte intet for at drage Folk. De anatomiske Vokskabinetter vare blevne til i Italien hundrede Aar forinden. Han optog dem i sin *cercle*. 1721 finde vi et lignende Kabinet i Hamburg, 1723 maaske det samme i Paris. I 1780 aabnede en Tysker Curtius, Kong Ludvig XVI's Hofkunstner, et Vokskabinet paa Boulevarderne i Paris, altsaa vel i et transportabelt Lokale. Med ham kom det dramatisk Pirrende: *la caverne des grands voleurs*. Hans Niece og Elev, Bernerinden Mme Tussaud (f. 1760 † 1850) blev Lærerinde i Modelering og Pousseering hos Kongens Søster, Mme Elisabeth. Trods sin Forbindelse med Hoffet vovede hun at ride Revolutionens Storme af i Paris og hun forstod fortræffelig at slaa Mønt af dens tragiske Begivenheder. Hun udførte Fremstillinger af Marats Mord og lignende Sensationstildragelser, skaffede sig Afstøbninger af de Gibsmasker, som Konventet lod tage af Guillotinenes Ofre: Robespierre, Fouquier-Tinville, Hébert, Carrier og øgede dem med ægte (eller uægte) Sidestykker f. Eks. Kongens og Dronningens afhuggede Hoveder. Formodentlig skyldes Mirabeaus Livsmaske ogsaa hende (findes i Skandinavisk Panoptikon Katalog Nr. 36, 36). I 1802 drog hun til England, først ambuland, senere bofast i Baker Street, London. Hun har efterladt sig Memoirer.

Medens Vokskabinetterne i vort Aarhundredes første Halvdel andre Steder tabte al Anseelse og med Rette skyedes for deres Sletheds Skyld, bares Mme Tussauds stadig oppe ved sin gamle Berømmelse og har til vore Dage været regnet af Engelskmænd for en af Londons første Seværdigheder. Afset fra de historiske Minder, det rummer, var det under hendes Efterfølgere blevet yderlig slet, gammeldags-kjedeligt, uden Elegance og Smag og blev tilsidst, hvad dramatisk Liv og kunstnerisk Sving angaar, langt overgaaet af de senere europæiske ved dette gamle »Museums« uforgjængelige Ry fremstaaede Panoptika.

Den ugunstige Stemning, som Markedernes og Forstædernes slette Vokskabinetter skabte mod den hele ceroplastiske Kunst, øgedes ved den nyklassiske Smags Uvidenhed om Antiken. At mange af dennes Billedhuggerarbejder havde været malede, anede Ingen og at et plastisk Arbejde kunde have Værd, naar det ikke var hvidt, blev altsaa anset for utænkeligt. Af den Grund skilte man saa mange fortræffelige Arbejder i Voks ud fra vort Kunstkammer, og blev noget bevaret, var det kun, fordi det fremstillede kongelige Personer. Og selv, hvor dette var Tilfældet, bleve disse Sager kun taalte. Denne Ringeagt for Arbejder i Voks er ikke helt uddød endnu — den findes hos Alle, som leve paa arvede Forestillinger — men i Udlandet er det helt anderledes. Selv hvor Talen er om paaklædte Figurer, giver den historiske Interesse dem Hæderspladser i Museerne. Her skal kun nævnes Peter Czars Figur i Eremitagemuseet og Kong Carl XII's i Germanisches Museum i Nürnberg. De ere klædte i pragtfulde Dragter, som de have baaret i Live, og derfor begge særlig interessante, fordi disse to Fyrster nu staa i Forestillingen som klædte med yderste, militaire Tarvelighed og det her ses, at dette dog ikke altid har været Tilfældet.

Vokspplastiken lever endnu i de offentlige Panoptika, men følger

Museet

kun de Veje, som Benoist for 200 Aar siden slog ind paa. Dens skjønneste Frembringelse, de fine, polykrome Miniaturer ligge hen som døde Skatte i Museernes Montrer, siden de gik ud af Mode. Underligt var det derfor, og et Tegn paa Ukyndighed baade hos lærde og læge Kunstlere, da de for nogle Aar siden alle som én faldt paa Knæ for Afstøbninger af en gammel, italiensk Voksbuste, et Kvindehoved, kaldet »Pigen fra Lille« efter dens Hjemsted i et derværende Museum. Det er en almindelig kurant Reproduktion i malet Voks af et skjønt Billedhuggerarbejde, mangfoldiggjort af en driftig Støber. For dette Industriprodukt fandtes ikke Lov og Ros høj nok, medens de gamle, uforlignelige Miniaturer i fin, polykrom Kunst, som ikke overmaledes men virke i et plastisk Materiale, impregneret med Farve, og hvoraf hver enkelt er et Unikum, forbleve upaaagtede. »Pigen fra Lille« er forsvunden fra Markedet og kommer neppe saa snart igjen, men Miniaturerne ligge stadig hen, som døde Skatte, dem ingen vil hæve. Miniaturfremstillingen har vel aldrig helt forladt Vokset. Medailleurne have jævnlig tyet til det og i mange Familier findes endnu gjemt smaa Portraitbasreliefs. Det myge Voks former sig forbausende let under vore Kunstneres Hænder. Særlig ere smukke, ensfarvede Billeder af Dyr blevne til, men Koloreringen vil ingen binde an med. Vi ere ikke endnu komne bort fra den nagelfaste Mening, at selv ringere, plastiske Arbejder, blot de ere hvide eller ensfarvede, rangere højere end de bedste polykrome.

